

ВІДМІННОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ МОЛОДІ

Дослідження присвячене виявленню відмінностей екологічного світогляду української та американської молоді. Було опитано студентів вищих навчальних закладів України та США з метою виявлення та порівняння рівня вираженості екоцентричної та антропоцентричної установок по відношенню до оточуючого середовища, а також ряду окремих екологічних світоглядних орієнтирів.

Ключові слова: екологічний світогляд, екоцентризм, антропоцентризм, нова екологічна парадигма, домінуюча соціальна парадигма.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Протягом останнього століття людство досягло більших успіхів у всіх галузях науки і техніки, ніж за всю історію свого розвитку. Це створило реальну можливість залучати у виробництво величезну масу природних ресурсів. Природно, що в умовах зростання населення величезний обсяг їх використання без належного відтворення призводить до їх виснаження. Результати сучасних досліджень показують, що внаслідок людської господарської діяльності відбуваються систематичні порушення процесів гомеостазу в природі. Фахівці-екологи стверджують, що екосистема Землі дедалі більше деградує, а перед людством постає комплекс не відомих раніше проблем.

Вивчення та вирішення найважливішої проблеми науки та соціальної практики – охорони навколишнього середовища – тісно пов'язане з дослідженнями компонентів особистості людини, особливостей її існування в соціальному та природному середовищі, економічними, правовими, етичними засадами діяльності [4].

У процесі формування особистості людини має сформуватися екологічна свідомість та екоцентричний світогляд, який розглядає людину як частину природи, яка піклується про неї, як про середовище свого проживання. Він має сприяти правильному розумінню місця і ролі людини у навколишньому середовищі, яка є її продуктом і невід'ємною складовою частиною. Звідси науковий інтерес викликають чинники, що впливають на його формування, у тому числі вплив соціокультурного та економічного чинників на ідеї, погляди, умонастрої, позицію щодо природного оточення чим і обумовлена актуальність даного дослідження.

Мета дослідження – виявити відмінності екологічного світогляду української та американської молоді.

Результати теоретичного дослідження. На сьогодні в науці панує думка про те, що світогляд є специфічним комплексом орієнтацій людини в навколишньому середовищі, до якого входить і його екологічний компонент.

У наукових дослідженнях екологічний світогляд визначають як складову екологічної культури, глибоке усвідомлення життєвої необхідності збереження для всього людства середовища проживання [8], сукупність ідей, поглядів, умонастроїв, позицій особистості щодо природного оточення [7], систему узагальнених поглядів і уявлень про оточуючий світ і місце в ньому людини, що формуються в людській свідомості в процесі духовно-практичного освоєння природи [1], систему взаємопов'язаних компонентів: узагальненої сукупності екологічних поглядів, знань, цінностей, духовності, переконань, практичних настанов, що визначають розуміння особистістю цілісності та єдності природного й соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими природовідповідними позиціями, програмами та іншими складниками поведінки, які в комплексі формують у неї екологічно орієнтовану життєву позицію, спонукають її до активної природоохоронної роботи [9].

Основою екологічного світогляду П.В. Полещук вважає систему узагальнених знань про навколишній світ, про місце в ньому людини, про можливі взаємозв'язки в системі "людина – природа", про переконання, які формуються на основі цих знань [6].

На думку О. В. Пашенко [5], екологічний світогляд – форма свідомості, міра самовизначення й культури сучасної людини, яка базується на екологічній компетентності, усвідомленні життєвої необхідності збереження природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Екологічний світогляд є формою духовно-практичного освоєння світу людиною (соціумом), в якій органічно поєднуються екологічні знання, екологічна культура та екологічна діяльність.

В.О. Скребець та І.І. Шлімакова застерігають від ототожнення понять "екологічний світогляд" та "екологічна свідомість". Світогляд вони трактують як узагальнену систему поглядів на світ в цілому і своє місце в ньому, це є результат діяльності свідомості, її похідна [7, с. 101]. До сфери світогляду автори відносять ідеї, погляди, умонастрої, позицію особистості [там само, с.106]. Екологічна свідомість, на думку авторів, є такою категорією, яка формує світоглядну основу людини, але не зводиться до неї.

С.В. Совгіра [9] у структурі екологічного світогляду особистості виділяє такі компоненти: 1) емоційний – стійка позиція особистості з точки зору її ставлення до навколишнього світу на рівні емоційних переживань і проявляється в умінні насолоджуватися красою природи, бачити в природі прекрасне, а також прояви господарсько-побутової діяльності людини, передавати свої почуття через активні дії; 2) пізнавальний компонент, як сформована система усвідомлених екологічних знань та правил і норм поведінки в природі; 3) мотиваційно-ціннісний компонент, який включає цінності, принципи, норми, канони, ідеали, які регулюють взаємодію людини й природи та формують спрямованість і мотивацію, компонент відносин у структурі особистості; 4) практично-діяльнісний компонент як наявність сформованості умінь і навичок, здатності особистості застосовувати знання та вміння в різних видах діяльності, дотримання норм і правил поведінки в природі, самореалізації в екологічній діяльності та природоохоронній роботі.

У цілому вчені сходяться на думці, що від світоглядних принципів та установок, які формуються в процесі духовного освоєння світу людиною та її практичної діяльності, значною мірою залежать розвиток суспільства та його ставлення до природи.

Характеристика вибірки, методики та процедура дослідження. *Вибірка дослідження.* У дослідженні взяли участь 119 осіб, з них 59 громадян України (студенти спеціальності "Психологія" Чернігівського національного педагогічного університету) та 60 громадян США (студенти Університету Північної Кароліни у м. Шарлот та Рован Коледжу у м. Конкорд, Північна Кароліна). Вік учасників – 17-25 років. З них 82 особи жіночої статі, решта 37 – чоловічої.

Методики дослідження. Для проведення емпіричного дослідження було використано два опитувальники:

1. Шкала "Нова екологічна парадигма" ("НЕП") Р. Данлопа, К. Ван Ліра, А. Мертиг, Р. Джонса [11] (для українських студентів було використано варіант в адаптації І.В. Кряж [3]). Опитувальник складається з 15 тверджень. В результаті обробки обчислюється один загальний показник НЕП (як світоглядної екологічної установки), а також можуть бути додатково отримані показники ще 7 екологічних установок. Основна шкала: Інтегральна шкала НЕП. Субшкали: Домінуюча соціальна парадигма (традиційна, авт.), Нова екологічна парадигма, Межі зростання, Антиантропоцентризм (біоцентризм), Природний баланс, Виключне становище людини, Загроза екологічної кризи.

2. Опитувальник екоцентричної та антропоцентричної установок по відношенню до оточуючого середовища (ЕААТЕ) С. Томпсон та М. Бартон [12] (для українських студентів було використано варіант в адаптації І.В. Кряж та К.А. Андроннікової [2]). Методика дозволяє вимірювати три екологічні установки: 1) екоцентричну (об'єднує оцінку природи незалежно від її значення для людей і позитивний вплив природи на респондента, пережитий ним на фізіологічному рівні); 2) антропоцентричну (оцінка природи з позиції її практичної цінності для самого респондента і людей в цілому); 3) екологічну апатію (заперечення і байдужість по відношенню до екологічної проблематики).

Процедура дослідження. Учасникам було запропоновано надрукований варіант методики з попередньою інструкцією. Для кожного питання була застосована чотирьохбальна шкала Лікерта – "категорично не згоден", "скоріше не згоден", "скоріше згоден", "повністю згоден".

Аналіз результатів дослідження. Отримані результати були піддані математико-статистичній обробці за допомогою програми SPSS 21.

Результати отримані за методикою "Нова екологічна парадигма" ("НЕП") Р. Данлопа, К. Ван Ліра, А. Мертиг, Р. Джонса та їх порівняння подано у табл. 1.

Як бачимо з табл. 1., за інтегральною шкалою НЕП середній показник українців є вищим – 3,37 проти 2,65 у американців. Розбіжність є статистично значущою ($p \leq 0,01$). Тобто, загальна світоглядна екологічна установка українців (як результат співвідношення між "Домінуючою соціальною парадигмою" та "Новою екологічною парадигмою") є більш наближеною до нової екологічної парадигми – гармонійне співіснування з природою. При цьому, цікаво, що за показником "Домінуюча соціальна парадигма" статистично значущої розбіжності не спостерігається – 2,37 у українців проти 2,45 у американців. Тобто ознаки традиційного антропоцентричного світогляду все ж значною мірою притаманні для українців. Але, у той же час, перевага за показником "Нова екологічна парадигма" є дуже помітною – 3,26 у українців проти 1,89 у американців, розбіжність є статистично значущою ($p \leq 0,01$).

За субшкалами, як бачимо з тієї ж табл. 1., більшість відмінностей виявились статистично значущими ($p \leq 0,01$). Так, українці більш схильні до біоцентричної світоглядної екологічної установки – 3,82 пунктів проти 2,71 у американців, тобто, вони більш схильні вважати, що рослини та тварини мають таке ж право на існування, як і людина, і менш схильні до думки, що призначення людини – керувати рештою природи.

Таблиця 1

**Відмінності екологічного світогляду української та американської молоді
за параметрами методики "Нова екологічна парадигма" ("НЕП")**

№	Параметр	Показник українців, бали, max-4, min-1	Показник американців, бали, max-4, min-1	Значимість відмінності, U
1	Інтегральна шкала НЕП	3,37	2,65	$p \leq 0,01$
2	Домінуюча соціальна парадигма	2,37	2,45	-
3	Нова екологічна парадигма	3,26	1,89	$p \leq 0,01$
4	Межі зростання	2,84	2,86	-
5	Антиантропоцентризм (біоцентризм)	3,82	2,71	$p \leq 0,01$
6	Природний баланс	3,35	2,44	$p \leq 0,01$
7	Виключне становище людини	3,33	3	$p \leq 0,01$
8	Загроза екологічної кризи	3,5	2,28	$p \leq 0,01$

Українські студенти менш схильні підтримувати ідею про виключне становище людини – 3,33 проти 3 у американців, розбіжність є статистично значущою ($p \leq 0,01$), а також краще розуміють, що втручання людини у природні процеси може спричинити невідворотні зміни (3,35 проти 2,44, $p \leq 0,01$ за показником "Природний баланс"). Також українці більш занепокоєні загрозою екологічної кризи – 3,35 проти 2,28 у американців, $p \leq 0,01$ за відповідним показником.

Єдиною субшкалою даної методики, за якою не виявлено статистично значущої розбіжності, є "Межі зростання" (2,84 проти 2,86) – українці і американці приблизно однаково налаштовані щодо можливостей планети забезпечити людство всіма необхідними ресурсами.

Таким чином, за методикою "Нова екологічна парадигма" ("НЕП") Р. Данлопа, К. Ван Ліра, А. Мертиг, Р. Джонса ми маємо помітні статистично значущі відмінності у екологічному світогляді українців та американців – українські студенти більш схильні приймати постулати Нової екологічної парадигми, заснованої на гармонійному співіснуванні людини та природи.

Результати отримані за методикою "Опитувальник екоцентричної та антропоцентричної установок по відношенню до оточуючого середовища" (EAATE) С.Томпсон и М.Бартон подано у табл. 2.

Таблиця 2

**Відмінності екологічного світогляду української та американської молоді
за параметрами методики "Опитувальник екоцентричної та антропоцентричної установок
по відношенню до оточуючого середовища"**

№	Параметр	Показник українців, бали, max-4, min-1	Показник американців, бали, max-4, min-1	Значимість відмінності, U
1	Екоцентризм	3,23	1,7	$p \leq 0,01$
2	Екологічна апатія	1,87	2,85	$p \leq 0,01$
3	Антропоцентризм	2,56	2,2	$p \leq 0,01$

Як бачимо з табл. 2., за співвідношенням Екоцентризм – Антропоцентризм для українських студентів притаманна певна перевага екоцентричних світоглядних установок по відношенню до оточуючого середовища (об'єднують оцінку природи незалежно від її значення для задоволення потреб людини) – 3,23 бали над антропоцентричними (оцінка природи з позиції її практичної цінності для самого респондента і людей в цілому) – 2,56 балів. У американців, навпаки, переважають антропоцентричні світоглядні установки над екоцентричними – 2,2 проти 1,7.

Порівняємо показники за окремими шкалами. Показник "Екоцентризму" виявився значно вищим в українців – 3,23 проти 1,7 в американців ($p \leq 0,01$). Але, водночас в українців виявився вищим і показник "Антропоцентризму" (2,56 проти 2,2 в американців, $p \leq 0,01$). Такий результат, певною мірою,

підтверджує результати за попередньою методикою, де ми констатували значну вираженість "Домінуючої соціальної парадигми" в українських студентів поряд з високими показниками "Нової екологічної парадигми".

Натомість, в американців вищі показники "Екологічної апатії" (заперечення і байдужість по відношенню до екологічної проблематики), отримана відмінність виявились статистично значущими ($p \leq 0,01$).

У цілому, як і за попередньою методикою, ми отримали підтвердження більшої вираженості екоцентричних світоглядних установок в українців порівняно з американцями, однак, також звертає на себе увагу виражена присутність у свідомості наших співвітчизників антропоцентричних світоглядних установок.

Більшу вираженість екоцентричних світоглядних установок в української молоді ніж в американців, на нашу думку, можна пояснити різним станом екологічної ситуації у розглядуваних країнах. Так, індекс екологічного благополуччя (Environmental Performance Index) США складав у 2014 році 67,52 пунктів (33 місце у світі), а індекс екологічного благополуччя України у цьому ж році становив 49,01 (95 місце у світі) [35]. Більше того, Поліський регіон України, мешканці якого брали участь від дослідженні від України вважається екологічно неблагополучним через наслідки Чорнобильської катастрофи, а район міста Шарлот (Північна Кароліна, США), де розташовані навчальні заклади, студенти яких брали участь у дослідженні, є досить екологічно благополучним порівняно навіть з іншими штатами США. Відповідно, ступінь гостроти екологічної ситуації не могла не відбитись на екосвітогляді молодих людей – розуміння і переживання складності екологічних проблем, на нашу думку, зумовили більшу вираженість екоцентричних світоглядних установок в українців. Американці ж не відчувають так яскраво гостроти екологічних проблем і, відповідно, більш схильні до екологічної апатії.

Показники "Домінуючої соціальної парадигми" та "Антропоцентризму" у світогляді українців, хоч і поступаються показникам "Нової екологічної парадигми" та "Екоцентризму", але все ж є досить високими. Таке поєднання на перший погляд несумісних речей, на нашу думку, можна пояснити внутрішнім конфліктом у свідомості українців: з одного боку, складність екологічної ситуації і небажання жити у забрудненому середовищі призводять до появи нових цінностей та екосвітоглядних орієнтирів, а з іншого – економічне виживання у сировинно-орієнтованій економіці можливе лише при розширенні експлуатації природних ресурсів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, екологічний світогляд розглядається як система узагальнених поглядів, уявлень, ідей, умонастроїв, позицій особистості щодо оточуючого світу і місця в ньому людини, що формуються в людській свідомості в процесі духовно-практичного освоєння природи. Він є важливим чинником забезпечення виживання людської популяції, гармонізації біологічної взаємодії людини з довкіллям.

Емпіричне дослідження відмінностей екологічного світогляду української та американської молоді виявило помітні відмінності у екологічному світогляді українців та американців. Українські студенти порівняно з американцями більш схильні приймати постулати Нової екологічної парадигми та екоцентризму, але водночас в українців високим є і показник антропоцентризму. Натомість, в американців виявились вищими показники екологічної апатії. Отримані результати, на нашу думку, можна пояснити, перш за все, різним станом екологічної, а також економічної ситуації у взятих країнах.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження екологічних світоглядних установок серед представників усіх вікових груп та громадян інших країн. Також необхідна розробка нових методик діагностики екологічної свідомості.

Використані джерела

1. Воронцова І.А. Формування природоохоронного світогляду у шкільної та студентської молоді. / І. А. Воронцова, С. В. Влащенко, С. В. Разметаєв / Екологічний вісник, 2010. – №2. – С. 19.
2. Кряж І.В. Проєкологічні установки як прояв екологічної стурбованості особистості / Кряж І. В., Андроннікова К. А. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: "Психологія". – 2012. – № 1009. – Вип. 49. – С. 36-40.
3. Кряж І.В. Психологія смысловий регуляції екологічески релевантного поведіння: Дис. на соискание ученой степени докт. психол. н. по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. Приложения / Кряж Ирина Владимировна. – Харьков, 2013. – 82 с.
4. Молотова О.М. Формування екобіоетичного світогляду – фактор оптимізації діяльності особистості // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 44. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_44/Molotova.htm
5. Пащенко О. В. Формування екологічного світогляду підлітків в умовах дитячих природоохоронних об'єднань // Збірник наукових праць "Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської

- молоді". – Випуск 18 (2014). – Книга 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/4/126>
6. Полещук П. В. Методика розвитку екологічного мировоззрення у школьників: автореф. дис. на получение науч. степени канд. пед. наук : 13.00.02. / П. В. Полещук. – Омск, 2004. – 21 с.
  7. Скребець В.О., Шлімакова І.І. Екологічна психологія. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – К. : Видавничий дім "Слово", 2014. – 434 с.
  8. Словник-довідник з економічної географії. 9-10 класи / Т.В. Буличева, К.О. Буткалюк, Т.А. Гринюк та ін. За наук. ред. В.Г.Щабельської. – Х.: Вид. група "Основа", 2004. – 112 с.
  9. Совгіра С.В. Сутність та структурні компоненти екологічного світогляду особистості // Екологічний вісник. – 2010. – №4(62). – С.26-29
  10. 2014 EPI. Global Overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epi.yale.edu/epi>
  11. Anderson M.W. New Ecological Paradigm (NEP) Scale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umaine.edu/soe/files/2009/06/NewEcologicalParadigmNEPScale1.pdf>
  12. Koprina H. Evaluating education for sustainable development (ESD): using Ecocentric and Anthropocentric Attitudes toward the Sustainable Development (EAATSD) scale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.researchgate.net/profile/Helen_Koprina2/publication/257559989_Evaluating_education_for_sustainable_development_\(ESD\)_using_Ecocentric_and_Anthropocentric_Attitudes_toward_the_Sustainable_Development_\(EAATSD\)_scale/links/00b7d525d14d79ccd5000000.pdf](http://www.researchgate.net/profile/Helen_Koprina2/publication/257559989_Evaluating_education_for_sustainable_development_(ESD)_using_Ecocentric_and_Anthropocentric_Attitudes_toward_the_Sustainable_Development_(EAATSD)_scale/links/00b7d525d14d79ccd5000000.pdf)

Volevakha I.B., Volevakha D.S.

DIFFERENCES OF ENVIRONMENTAL WORLDVIEW OF UKRAINIAN AND AMERICAN YOUTH

Research is devoted to revealing differences in environmental worldview of Ukrainian and American youth. The environmental worldview is regarded as the generalized system of beliefs, concepts, ideas, mentalities, attitudes about the world around the individual and his place in it, formed in the human mind during the spiritual and practical development of nature environment. It is an important factor in ensuring the survival of the human population, harmonizing biological interaction of the human with the environment.

University students of Ukraine and the United States were surveyed to identify and compare the level of ecocentric and anthropocentric attitudes towards the environment, as well as a number of environmental worldview orientations.

The research revealed marked differences in environmental worldview of Ukrainians and Americans. Ukrainian students compared with the Americans are more willing to accept the new environmental paradigm and ecocentrism postulates, but also they have rather a high rate of anthropocentrism. Instead, the Americans demonstrated higher rates of environmental apathy. The results, in the authors' opinion, can be explained primarily by different environmental, and economic situation in the countries.

In its turn, the combination of high rates of ecocentrism with high anthropocentrism in Ukrainians can be explained by the internal conflict in their minds: on the one hand, the difficulty of the environmental situation and unwillingness to live in a polluted environment lead to the emergence of new ecological values, and on the other – economic survival in the raw-oriented economy is only possible when expanding exploitation of natural resources.

Key words: *environmental worldview, ecocentrism, anthropocentrism, the new ecological paradigm, the dominant social paradigm.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2015